

ВПЛИВ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТУДЕНТІВ НА ЇХНЮ САМООЦІНКУ ТА ІДЕНТИФІКАЦІЮ

Катерина ЧЕРЕМНИХ

Copyright © 2006

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства, який характеризується автоматизацією майже усіх сфер професійної діяльності, запровадженням нових технологій, народженням парадигм та концепцій, зумовлює появу двох зустрічних тенденцій розвитку ринку праці та професійного простору в цілому: з одного боку, можна казати про переорієнтацію, заміну монопрофесіоналізму на поліпрофесіоналізм (за швидкоплинних соціально-економічних умов дедалі зростає потреба у спеціалістах, які здатні успішно та ефективно адаптуватися, знаходити та реалізовувати себе у різних сферах); з іншого – спеціальні технології передбачають наявність вузькоспрямованих спеціалістів так званого “закритого світу”. Звичайно, таке протиставлення привносить певні коливання і у сферу професійної самосвідомості – зміщуються (а інколи і спотворюються) профілі спеціалістів, а відтак професійні та особистісні якості набувають нового змісту. Зазначені процеси природно не можуть не відобразитися на професійній самооцінці, оскільки значних змін зазнають самі еталони та критерії оцінки фаховості. І першочергово це стосується молодих спеціалістів у ситуації безпосереднього переходу до трудової профдіяльності.

Особливої уваги у цьому контексті вимагає професійне становлення психологів, адже тут існує кілька додаткових проблемних моментів. По-перше, сьогодні коло прикладного застосування психологічних знань і саме розуміння роботи психолога за спеціальністю стає значно ширшим відносно навіть минулих десятиріч. Значення власне психологічних аспектів визначається комерційними, політичними, інформаційними, виробничими структурами на всіх рівнях та у найрізноманітніших вимірах. Так, наприклад, маркетингові дослідження сьогодні

– це переважно зчитування соціальних, ідентифікаційних та ціннісно-мотиваційних напорувань особистості споживача, а функціональний рівень продукту відтісняється на другий план (поштовхом до таких перетворень стали дослідження у сфері психології вибору, які довели перевагу ірраціонального компонента у його структурі). Отож, проблема універсальності-компетентності психолога набирає дедалі більшої ваги. Загальні базові професійні еталони не охоплюють усе розмаїття, що породжує повне поле професійної діяльності, не завжди забезпечують можливість безпосереднього переходу до діяльності, а інколи значно відхиляються від еталонів конкретних її видів за певними параметрами (особливо це стосується усвідомлюваних професійних цінностей й загальної мети діяльності, співвідношення матеріальних і духовних професійних домагань). Поряд із диференціацією прикладних запитів на психологію, урізноманітненням попиту, спостерігається поява великої кількості напрямків пропозиції (консалтингові, тренінгові, терапевтичні проекти), що не мають відповідного методологічного підґрунтя та розробленої теоретичної бази. Ці обидва аспекти делегують професійну психологічну спільноту до проблеми професійної освіти, оскільки як формування інтегральних профеталонів, провідних фахових цінностей, так і плекання теоретико-методологічної моделі самої науки, відбуваються переважно у контексті організованого навчання. Молодий спеціаліст-психолог при переході до трудової діяльності не достатньо усвідомлює межі власного професійного простору та критерії побудови цих меж (і попит, і пропозиція формуються скоріше на інтуїтивному рівні, або в аспекті прикладних завдань першого порядку). Саме акцентування

на загальнотеоретичних та методологічних проблемах під час навчання уявляється таким, що може забезпечити інтеграцію уявлень про структуру науки, механізми її прикладного застосування та ціннісне навантаження.

По-друге, специфічним для психологів моментом є той факт, що одна із найважливіших складових ефективної практичної діяльності психолога – це сприйняття іншої людини як об'єкта спрямованого професійно-психологічного впливу (причому цей об'єкт може виступати конкретною людиною, або абстрактним узагальненням групи людей, поставати у безпосередньому контакті, опосередкованому, дистантно-інформаційному, або теоретично-абстрактному чи суто теоретичному)* і водночас себе самого, але як суб'єкта цієї діяльності. Відтак сама особистість постає інструментом діяння професійного психолога, а її сприйняття та оцінка – відправною точкою концептуальної моделі цього діяння та запорукою її ефективності. Продуктивність та гуманність взаємодії завжди буде визначатися адекватністю відображення обох суб'єктів та обраного стилю взаємодії, який вибудовується відповідно до ідеального образу професіонала та є мірою усвідомлення його відповідності цьому образу.

Методологічне обґрунтування дослідження.

Актуальність проблеми спричинена сучасними умовами професійного простору і ринку праці – формуванням нових еталонних моделей професіонала. А для психологів ця проблема постає особливо гостро у зв'язку із розширенням поля професійної діяльності, з одного боку, та специфічним значенням адекватності фахової самооцінки для ефективності цієї діяльності – з іншого.

Мета дослідження – обґрунтувати наявність впливу параметрів професійного самовизначення на професійну самооцінку та ідентифікацію студентів, а також визначити особливості цього впливу.

Об'єктом дослідження є професійна самосвідомість студентів як інтегральне утворення

особистості, а його **предметом** – вплив рівня та змісту професійного самовизначення студентів на їхню професійну самооцінку та ідентифікацію.

Відповідно до мети і предмета дослідження нами сформульовані такі його **завдання**:

- визначити основні напрямки вибору професійної діяльності обстежуваних та з'ясувати актуальний рівень їхнього професійного самовизначення;
- проаналізувати особливості професійного автостереотипу і визначити рівень професійної самооцінки та ідентифікації;
- перевірити наявність залежності професійної самооцінки та ідентифікації від характеристик професійного самовизначення;
- перевірити наявність залежності рівня професійної самооцінки та ідентифікації від рівня конфліктності/узгодженості професійного автостереотипу;
- з'ясувати та порівняти зміст автостереотипів досліджуваних, котрі відрізняються за параметрами професійного самовизначення, а також визначити джерела та механізми впливу на рівень їхньої професійної ідентифікації.

Вихідні робочі **припущення і концепти** є такими:

1. Параметри професійної самооцінки та ідентифікації залежать від рівня фахового самовизначення та вибору сфери професійної діяльності.
2. Рівень професійної самооцінки та ідентифікації залежить від рівня конфліктності/узгодженості професійного автостереотипу.
3. Існує зв'язок між вибором сфери професійної діяльності, з одного боку, та відповідними моделями професійної ідентифікації,** змістом та узгодженістю відповідних автостереотипів – з іншого.
4. Має місце зв'язок між вибором сфери професійної діяльності та механізмами послаблення/підсилення професійної ідентифікації***.

Вибіркова сукупність (емпіричний об'єкт дослідження) складала 70 осіб віком від 20 до 37 років. Досліджуваними були студенти-психологи четвертого та п'ятого курсів.

* Звичайно, термін “об'єкт” використовується умовно, оскільки процес взаємодії, який становить основний зміст психологічної професійної діяльності, завжди має суб'єкт-суб'єктний характер.

** Під моделями професійної ідентифікації тут розуміємо домінуючий образ, вимір ідентифікації – “психолог взагалі” чи “майбутня робота”.

*** Механізми тут розглядаються у вузькому розумінні – розрізняються ситуації наявності/відсутності бажаних/неприйнятних рис в обох образах професійного автостереотипу.

Методичне забезпечення дослідження. Збір даних здійснювався з використанням: попереднього якісного опитування, анкетування, модифікованої методики вимірювання самооцінки Будасі і методики особистісного однополюсного семантичного диференціалу. Отриманий матеріал оброблявся за допомогою таких статистичних методів: рангового кореляційного аналізу (коефіцієнт Спірмена), аналізу описових статистик та частотних співвідношень, категоризації даних за допомогою кварталів, порівняння середніх значень показників за допомогою Т-критерія Ст'юдента, аналізу за допомогою кростабуляційних матриць (із використанням χ^2), побудови особистісних профілів на основі СД та їх порівняльний аналіз з доповненням факторного аналізу. Після статистичної обробки отримані результати були подані якісному витлумаченню.

Теоретичну базу дослідження склали основні уявлення про самооцінку та ідентифікацію як елементи самосвідомості у контексті робіт радянських науковців (С.Л. Рубінштейн, А.А. Реан, І. Кон, В.В. Столін, Л.І. Божович) і, як прикладні, обґрунтування Я-концепції в інтерпретації зарубіжних дослідників (Блок, Куперсміт, Х. Маркус, К. Роджерс, Р. Бернс). Самооцінка розглядалася в аспекті професійного самовизначення та становлення ролі професіонала як одного з провідних вимірів ідентифікації особистості та вимірювалася шляхом побудови еталонної моделі, ранжування відповідних їй особистісних рис та кореляції Я-профілю і профілю ідеального спеціаліста. В такому вузькому розумінні самооцінка визначалася як кількісний вимір професійної ідентифікації. З іншого боку, пошукування спиралося на уявлення про стереотипи та автостереотипи (Ш. Берн), а також розробки В.Ф. Петренка в дослідженні професійного автостереотипу методом семантичного диференціала, за допомогою якого визначався якісний зміст ідентифікації. У ролі параметрів професійного самовизначення розглядалися такі чинники, як наявність чи відсутність досвіду роботи (взагалі і за спеціальністю), сформованість вибору профдіяльності і сам зміст цього вибору.

Процедура дослідження. На попередньому якісному етапі нами побудовані шкали для

семантичного диференціала. Обстежуваним пропонувалося самим сформулювати характеристики, за допомогою яких може бути описана робота психолога; отримані характеристики потім піддавалися якісному аналізу та узагальненню. У результаті отримано такий перелік особистісних характеристик: *цікавість, самодостатність, впевненість, емпатичність, відповідальність, рефлексивність, толерантність, відкритість, креативність, щирість, уважність, оптимізм, широке коло інтересів, гнучкість, уміння слухати, інтуїція, компетентність, любов до людей, терплячість, об'єктивність, красномовність, комунікабельність, порядність, самоповага та почуття гумору.*

Після цього проводився основний кількісний етап – коротке анкетування, присвячене демографічним характеристикам обстежуваних, а також питанням їхнього професійного досвіду й рівня та змісту професійного самовизначення. Далі використовувалася процедура ранжування запропонованих рис за відповідністю роботі психологом взагалі, обраній майбутній роботі і, нарешті, сам особистісний однополюсний семантичний диференціал – характеристики, котрі були отримані у результаті обробки матеріалів попереднього якісного етапу та бралися як шкали. Відтак семантичний простір будувався для двох об'єктів – “моя робота психологом” та “майбутня робота” і підлягав категоризації окремо для різних груп, які були виокремлені за гіпотетичними параметрами у подальшому аналізі.

У такий спосіб обстежені були диференційовані за критеріями наявності досвіду роботи взагалі, досвіду роботи за професією, наявності професійного вибору та змісту цього вибору. Отримані данні аналізувалися з позицій частотного представлення якісних вимірів кожного з параметрів. Після чого, за допомогою попарної кореляції рангів рис для образів “Моя робота психологом”, “Майбутня робота” та “Вираженість”, для кожного обстежуваного вираховувалися коефіцієнти його ідентифікації з обома образами та коефіцієнт конфліктності /узгодженості цих образів. Попередній кількісний аналіз значень цих коефіцієнтів, звичайно, розпочинався з аналізу описових інтегральних статистик. Далі для отриманих коефі-

цієнтів проводилась категоризація за допомогою квантилів*.

За кожним параметром обстежені були розподілені на три категорії (групи): ті, хто потрапили у два середніх квантили, вважалися такими, котрі мають умовно нормальну ідентифікацію із професійними образами (адекватну професійну самооцінку) та середній рівень конфліктності/узгодженості цих образів, а ті, хто потрапив до одного із крайніх квантилів – такими, які умовно володіють сильною, або слабкою ідентифікацією (занижену чи завищену професійну самооцінку) та високий, або низький рівень конфліктності/узгодженості образів.

Подальший кількісний аналіз будувався на порівнянні середніх значень основних коефіцієнтів для обстежуваних із різними параметрами професійного самовизначення, порівнянні середніх коефіцієнтів ідентифікації для осіб із різним рівнем конфліктності/узгодженості за допомогою t-критерію та перевірки наявності у них зв'язків за допомогою кростабуляційних матриць.

Якісний аналіз передбачав категоризацію профілів семантичного диференціала шляхом факторизації для різних об'єктів на вибірковій сукупності в цілому та в окремих групах, тобто давав змогу визначити факторний зміст професійних автостереотипів. Але, враховуючи обсяг вибірки, факторизацію у робочому порядку було замінено на вибудовування профілів сприйняття конкретних видів діяльності у різних групах, отриманих за критерієм професійного вибору й порівняння цих профілів, зіставлення їх із профілями психолога взагалі. Потім у кожній групі для кожної риси окремо вираховувалися середні ранги (“Моя робота психологом”, “Майбутня робота”, “Вираженість”), а також основні коефіцієнти (за допомогою горизонтальної кореляції), що умовно можна назвати “коефіцієнтами риси”, та їхні середні значення. “Коефіцієнт ідентифікації риси” показував, наскільки реальна наявність тієї чи іншої риси-властивості у цілому відповідає уявленням представників вибірки про “належне” для майбутньої роботи та професії загалом. Інакше кажучи, названий коефіцієнт розкривав основні тенденції зіставного оцінювання певної риси; “коефіцієнт конфліктності/узгодженості ри-

си” свідчив про загальні тенденції розходження чи зближення двох вимірів професійного автостереотипу. Аналогічно до людей, риси класифікувалися за допомогою квантилів – виокремлювалися ті з них, котрі мали позитивну, або негативну вагу в тому чи іншому показнику даної групи. Останні піддавалися додатковому аналізу за допомогою вирахування дельт (різниць) середніх значень заочною рисою. Така процедура дозволяла побачити знак невідповідності. Так, умовно занижена професійна самооцінка за певною рисою (низький коефіцієнт самооцінки риси) могла бути спричинена двома ситуаціями: або людина вважає дану рису бажаною й цінною для роботи, але не знаходить її розвиненість у себе достатньою – нібито не може досягти бажаної риси, або ж – знаходить у себе її зайву вираженість, якщо вона є небажаною. Вирахування дельти середніх дає змогу з'ясувати, яка саме ситуація має місце. Аналогічно розмежувалися дві ситуації завищеної професійної самооцінки за певною рисою: людина може пишатися тим, що в неї не присутня якась небажана риса, або тим, що бажана риса присутня достатньою мірою.

РЕЗУЛЬТАТИ. ВИСНОВКИ. ПЕРСПЕКТИВИ

1. У межах вибірки виокремилася три основних сфери діяльності, які обираються обстежуваними – консультування та психотерапія (34,3%), наукова та викладацька діяльність (10%), діяльність у межах комерційних структур – маркетинг, PR, HR, організаційне консультування тощо – (30%), (25,7%) – ще не визначилися із вибором. Очевидно, що перший та третій вибори більш-менш співмірні, а ось другий значно поступається їм. Взагалі, як побачимо пізніше, орієнтація на консультування та психотерапію і комерційна орієнтація супроводжуються розходженням із образом психолога в цілому та між собою за певними конкретними якостями, утворюючи ціннісну поляризацію, котра суперечить одна одній. Вибір же науково-викладацької діяльності є дещо відстороненим – належить іншій вісі. Враховуючи те, що профіль сприйняття

* Використання квантилів замість двох стандартних відхилень від нуля зумовлене зсувом кривої розподілу значень коефіцієнта самооцінки праворуч.

психолога взагалі дуже наближений до профілю першого вибору, можна було б припустити, що перший і третій вибори відбуваються за механізмом прийняття чи не прийняття до **реалізації** базової моделі професіонала. Для окремих обстежуваних можна також припустити наявність незначної невідповідності цінностей реальній ситуації, або навіть протиставлення духовних та матеріальних професійних домагань, коли вартості приймаються, але не знаходять простору для реалізації. Водночас другий вибір – це своєрідне ухиляння від вибору його здійснення, науковець (у моделі сприйняття) займає метапозицію стосовно практичної діяльності, він не обирає, чи залишатися йому “психологом взагалі” та професійно займатися психологічною діяльністю; у центрі його уваги перебувають інші ключові якості і цінності. Цим зволіканням вибору можна пояснити і розходження кількості тих, хто збирається займатися наукою та викладанням, і тих, хто прагне поступити до аспірантури.

2. Ідентифікація з образом “майбутня робота” у всій вибірці є слабшою ($r = 0,28$), ніж ідентифікація із професією взагалі ($r = 0,36$). Це цілком зрозуміло, оскільки майбутня робота – це образ невідомого контексту (принаймні, для більшості і в ролі провідної діяльності), значна частина обстежуваних (41,4%) ще не має досвіду роботи, 27,2% – має досвід роботи, але не за спеціальністю, тоді як повноцінний фаховий досвід мають 31,4% осіб. Таку статистику цікаво було б зіставити із перевіркою правомірності низки припущень, що базуються на спостереженні. По-перше, з 1-го по 5-й курс зменшується частка тих студентів, які справді збираються займатися консультуванням та психотерапією не на користь більш “ринкових” професійних орієнтацій (майже одностайне захоплення терапевтичною та консультативною практиками скоріш за все пояснюється прагненням розібратися у собі і шляхом самопізнання подолати власні проблемні ситуації, отримати відповіді на власні запитання; до того ж цікавим видається той факт, що саме така заміщувальна мотивація у ставленні до предмета, як і відповідне профспрямування, зберігається до 5-го курсу у тих студентів, котрі отримують другу вищу освіту. Другий момент пов’язаний з тим, що певна частина наступників уже з 3-го курсу починає активно працю-

вати і підпрацьовувати, для деяких з них ця діяльність заміщує навчання у ролі провідної; тому варто було б вивчити професійні цінності та орієнтації цієї частини студентства, а також простежити особливості розвитку їхніх еталонних моделей, які формуються у такому контексті. Отож, одним із перспективних напрямків дослідження могло б стати лонгітудне, або порівнювально-класифікаційне пошукування різних моделей професійної ідентифікації студентів із їх мотиваційними складовими, ціннісними уподобаннями, професійними домаганнями, а також із урахуванням сформованості професійного поля, локалізації в ньому відповідного вибору, його змісту, сутності та узгодженості еталонних моделей фахівця, професійних автостереотипів.

3. Дослідження залежності параметрів професійної ідентифікації та самооцінки від змісту аналізованого вибору показало наявність значимих відмінностей. Для обстежуваних, які обирають консультування та психотерапію, притаманний вищий рівень інтегрованості професійного стереотипу, ніж для носіїв інших виборів ($T = 2,96$ та $2,94$, при $p = 0,009$ та $0,007$ відповідно), а також ці особи більше, аніж носії вибору науково-викладацької діяльності, ідентифікуються з майбутньою роботою ($T = 2,59$, $p = 0,02$). Зв’язок вибору сфери діяльності із двома параметрами (“міра узгодженості автостереотипу” та “ідентифікація з майбутньою роботою”) підтверджується також результатами кростабуляційного аналізу ($\chi^2 = 13,3$, $p = 0,38$ та $\chi^2 = 12,4$, $p = 0,05$ відповідно). Відтак знову бачимо, що носії першого вибору є більш захищеними, оскільки їхня ідентифікація цілісніша, інтегрованіша, неконфліктна. Вибір тих, хто обрав “комерційний” варіант, обґрунтований і виправданий певними цінностями і цілями, котрі втілюються у відповідних особистісних якостях, але розходяться із “психологічними”, тому ідентифікація з обраною діяльністю слабшає. “Науковці” та “викладачі” також демонструють конфліктність образів, але при цьому ніби-то і не виходять з контексту навчання (до речі, територіально це дуже часто так і відбувається), виявляють значно нищу, порівняно із носіями першого вибору, ідентифікацію із конкретною, обраною ними діяльністю.

4. Водночас зв’язок професійної ідентифікації з такими параметрами професійного

самовизначення, як наявність досвіду роботи (взагалі і за спеціальністю) та сформованість вибору сфери професійної діяльності виявився статистично не значимим. Як перспектива може розглядатися побудова багатфакторної моделі взаємодії на достатній за обсягом вибірковій сукупності. Отож, **перше припущення підтверджується лише частково.**

5. Щодо другого припущення, то воно повністю підтверджується: статистична перевірка впливу конфліктності/узгодженості образу професійного автостереотипу на ступінь професійної ідентифікації та самооцінки виявилася позитивною. Так, чим інтегрованішим є професійний автостереотип, тим сильніша ідентифікація з обома його вимірами; причому для ідентифікації із образом майбутньої роботи цей зв'язок виявляється сильнішим ($T = -3$, $p = 0,007$), ніж для ідентифікації із образом професії у цілому ($T = -2$, $p = 0,04$). Таким чином, образ “психолога взагалі” постає більш стабільною точкою відліку, що визначає інші параметри системи, – віддаленість від нього, розходження майбутньої діяльності із тим, “на що вчився п'ять років” й утворює ставлення до цієї діяльності, очікувану реалізованість у ній, ідентифікацію з нею.

6. Третє припущення також знаходить своє підтвердження: на підґрунті зіставлення семантичних профілів та профілів усереднених рангів можна стверджувати, що групи, виокремлені за критерієм вибору сфери професійної діяльності, дійсно відрізняються за домінантним образом ідентифікації, мірою узгодженості образів, а головне – за оцінкою важливості характеристик, себто за формою профілів сприйняття, змістом автостереотипів. При цьому носії першого професійного вибору (“консультування та психотерапія”) демонструють достатньо узгоджені профілі професійного автостереотипу та незначно краще ідентифікуються з образом майбутньої роботи. Носіям інших двох виборів, навпаки, притаманні значні відхилення у сприйнятті образів, а представники другої групи (“наука та викладання”) тяжіють до сильнішої ідентифікації із образом майбутньої роботи, а третьої (“комерційна орієнтація”) – з образом професії взагалі.

7. Образ “психолога взагалі” сприймається всіма обстежуваними приблизно однаково, про що наочно свідчить їхній вибір найважливіших

характеристик: *емпатія, уміння слухати, компетентність, уважність, любов до людей*. З цим образом майже співпадає образ “майбутня робота” для тих, хто обирає консультування та психотерапію, де *уважність* замінюється на *рефлексивність*. Для носіїв професійного вибору “наука і викладання” майбутня робота передусім описується через *уміння слухати, цікавість*, а також *відповідальність, відкритість та креативність*. А для носіїв вибору “комерційна орієнтація” найбільш значущими є *компетентність, креативність, упевненість, відповідальність та комунікабельність*. У цьому фактологічному контексті зрозуміло, що професійні автостереотипи справді відрізняються за змістом та узгодженістю. Можна припустити, що розходження еталонів та сприйнятих образів опосередковано задається загальною ціннісною ієрархією особистості, яка, поряд із актуальною життєвою ситуацією, і визначає кінцевий вибір напрямку практичної діяльності.

8. Щодо четвертого припущення стосовно механізмів формування професійної ідентифікації, то, аналізуючи коефіцієнти окремих рис, можна стверджувати, що для носіїв вибору “консультування та психотерапія” джерелами послаблення професійної самооцінки за обома вимірами ідентифікації є лише *компетентність та впевненість*, які оцінюються як недостатньо виражені, що є цілком природним для молодих спеціалістів з небагатим досвідом. Проте особи, котрі обирають наукову чи викладацьку діяльність, рефлексують як недостатньо виражені для психолога власні *креативність, інтуїцію, комунікабельність та терплячість*, а *самодостатність* сприймають як надмірно наявну. Для майбутньої роботи (наукової, викладацької) оцінюється як недолік *відкритість та креативність*, а також вказується на надлишок *емпатії та самодостатності*. Тобто має місце розходження за сусідніми вимірами, причому “надмірна” *самодостатність* і “недостатня” *креативність* постають наскрізними джерелами. Для тих, хто має “комерційну орієнтацію”, ідентифікація із професією у цілому послаблюється лише усвідомленим недоліком *компетентності*, в той час, як від злиття з образом майбутньої роботи обстежуваних відділяє оцінювана ними надмірні *емпатія,*

рефлексивність та щирість, а також недостатні компетентність і впевненість. У підсумку джерела послаблення ідентифікації із образами професійного стереотипу різняться для носіїв різних профвиборів, а це вказує на те, що **четверте припущення знаходить своє підтвердження.**

9. Поряд із вище означеним є риси, значення яких недооцінюється або переоцінюється (ранг за межами двох сигм) представниками тієї чи іншої групи в межах образу психолога взагалі, або образу майбутньої роботи, причому саме ці риси і слугують джерелами розходжень із відповідним образом себе – послаблюють ідентифікацію та знижують професійну самооцінку. Тут, мабуть, спрацьовує механізм акцентуованості, перевантаженості значущості певних рис, тобто прийняття їх надмірної цінності чи неприйнятності (механізм завищеної планки).

10. Очевидним є те, що як для носіїв вибору “наука і викладання”, так і для носіїв “комерційна орієнтація” генеральним механізмом послаблення ідентифікації з образом майбутньої роботи є надмірна вираженість рис, котрі водночас сприймаються психологом як дуже важливі для роботи. Тому, ідентифікуючись з обома образами, обстежувані цих груп потрапляють у ситуацію нереалізованості: “професійно важливі” особистісні якості не сприймаються ними як потрібні, корисні для обраної профдіяльності. Імовірно, що комерційна і науково-викладацька сфери (незалежно від професії та змісту праці) мають власні вимоги та еталонні моделі, які можуть доміну-

вати над професійними. Ці припущення, поряд із іншими, що викладено вище, вимагають спрямованої перевірки та, разом із методичними вдосконаленнями, вказують на перспективи подальшої роботи.

1. Берн Ш. Гендерная психология. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2001. – 320 с.
2. Божович Л.И. Избранные психологические труды. – М.: Международная педагогическая академия, 1995. – 212 с.
3. Божович Л.И. Проблемы формирования личности. – Москва-Воронеж: Модэк, 2001. – 352 с.
4. Бурлачук Л.Ф. Психодиагностика. – СПб.: Питер, 2002. – 352 с.
5. Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь-справочник по психодиагностике. – СПб.: Питер-Ком, 1999. – 528 с.
6. Гласс Дж., Стэнли Дж. Статистические методы в педагогике и психологии / <http://psylib.kiev.ua>
7. Ильина О.Ю., Нордзельская А.С. Проблемы профессионального становления личности специалиста. – Донецк, 2004. – 185 с.
8. Кияшко Л.А., Гордеева А.В. Особенности образов субъекта и объекта профессиональной деятельности у будущих психологов. – Донецк, 2003. – 142 с.
9. Клайн П. Справочное руководство по конструированию тестов. – К.: Ника-Центр, 1994. – 282 с.
10. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения. – М., 1996. – 268 с.
11. Кон И.С. Постоянство и изменчивость личности // Психологический журнал. – 1987. – Т. 8, № 4. – С. 17–25 с.
12. Основы психологии: Підручник / За заг. ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. – 3-тє вид., стереотип. – К.: Либідь, 1997. – 632 с.
13. Первин Л., Джонс О. Психология личности: Теория и исследование / Пер. с англ. / Под ред. Магуна В.С. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 607 с.
14. Петренко В.Ф. Основы психосемантики. – Смоленск: Изд. СГУ, 1997. – 400 с.
15. Реан А.А. Психология изучения личности: Учеб. пос. – СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 1999. – 288 с.
16. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека. – М.: Прогресс, 1994. – 480 с.
17. Рубинштейн Л.С. Основы общей психологии. – СПб.: Питер, 1999. – 720 с.
18. Рукавишников Н. Профессиональное самосознание студентов педагогического вуза // Педагогический вестник. – 2003. – №1.
19. Ялом И. Теория и практика групповой психотерапии. – СПб.: Питер, 2000. – 640 с.
20. Murphy K.R., Mayors B. Statistical Power Analysis: a simple and general model for traditional and modern hypothesis. – Mahwah, New Jersey, 1998. – 120 p.

Надійшла до редакції 10.05.2005.

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

Падалка О.С., Нісімчук А.С.
Дидактично-технологічна підготовка магістрів: прикладний аспект / Монографія. — Книга 2. — Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2004. — 156 с.

У монографії розглядаються актуальні питання теоретичних основ професійної підготовки сучасних магістрів, обґрунтовуються важливі аспекти впливу інформаційних, особистісно орієнтованих, рефлексивно-інноваційних технологій, акцентується увага на дидактично-технологічних особливостях розвитку логічного мислення, ідей економічного, естетичного та гуманістичного спрямування у вищих закладах освіти.

Для викладачів та студентів педагогічних училищ, коледжів, інститутів, університетів, працівників освіти та науки.